

**Maica Domnului
și Intrările ei în Templu
în tâlcuiri mistagogice
— cuvinte și poeme**

Traduceri și studiu introductiv de
diac. Ioan I. Ică jr

Un surprinzător diptic mariologic nicodimian — geneza, redescoperirea și semnificațiile unei suite de mistagogii (diac. Ioan I. Ică jr) 7

constituirea corpusului nicodimian — geneză și etape (7) / în centrul său — sfântul Grigorie Palama... (10) / ... și Fecioara Maria (12) / un diptic mistagogic mariologic uitat (13) / ... uitare și redescoperire (15) / geneza omiletico-îmnografică a unei sărbători mistagogice în Constantinopolul medio-bizantin (19) / mistagogia athonită a unei sărbători constantinopolitane (30) / nucleul: discursul mariologic-isihast al sfântului Grigorie Palama (31) / encomionul mariologic nicodimian (35) / „octoihul” nicodimian, mistagogie îmnografică — exegeză și teologie doxologică (37) / „Rugul Aprins” în România sovietizată — mistagogia mistagogiilor (42)

I

*Mistagogia isihastă nicodimiană
— în duhul sfinților Grigorie Palama
și Dionisie Areopagitul
Athos, 1794*

Nicodim Aghioritul, Sinaxarul pentru 21 noiembrie . . . 51

Grigorie Palama, arhiepiscopul Tesalonicului,
Cuvânt la Intrările Născătoarei de Dumnezeu și la viața
egală cu îngerii pe care a dus-o ea în Sfintele Sfintelor
transpus în limba simplă [populară] de Nicodim
monahul 55

prolog — dificultatea temei (55) / invocarea ajutorului Fecioarei (56) / solicitarea sprijinului auditoriului (57) / Fecioara — la mijloc între Dumnezeu și om (57) / — la mijloc între Israelul vechi și cel nou (58) / — la mijloc între Dumnezeu și oameni și Împărăteasă (58) / în ce fel a ajuns Fecioara împărăteasă a toate (59) / Fecioara — cosmos concentrat (61) / — concentrare a Luminii dumnezeiești (61) / — soare al creației, cer al Soarelui Dumnezeu (62) / lauda frumuseții Fecioarei (62) / frumusețea Ei vine dinăuntru (64) / e mai mare decât a lui Iosif (64) / la Templu, în loc de studii, ca să devină tron al lui Dumnezeu (65) / viața ascunsă a Fecioarei în Sfintele Sfintelor — apologie tăcută (67) / rod al rugăciunii, adusă în casa rugăciunii (67) / adusă la numai trei ani (68) / întâmpinată de arhieru (69) / preferă cu înțelepciune pe Dumnezeu (69) / superioară lui Moise (70) / superioară lui Avraam și Melchisedec (71) / superioară lui Enoh și lui Ilie (72) / superioară serafimilor (75) / hotar și mijlocitoare între creat și Necreat (77) / purtătoare a Treimii prin iubire (77) / toate harurile vin prin Fecioara (78) / lauda Fecioarei și a mijlocirii ei (79) / revenire la tema cuvântului (80) / în Sfintele Sfintelor realizează toate prefigurările (80) / hrănită aici de înger (81) / umbrirea Fecioarei de Puterea Celui Preaînalt e unire (82) / viața în Templu ca în rai (82) / plină de milă, își propune să mijlocească la Dumnezeu pentru oamenii căzuți (83) / convorbind cu Dumnezeu, descoperă o nouă practică și contemplare (84) / dincolo de virtute și cunoaștere (85) / dincolo de filozofie și gândire (85) / Fecioara, exemplu de isihie (87) / îndemn la contemplare mistagodică (88) / cosmosul și

omul (88) / simțire — imaginație — opinie — gândire — minte (89) / Fecioara își cercetează puterile sufletești (90) / și alege doar viața minții (91) / viața isihastă a Fecioarei (92) / necesitatea luminii și vederea lui Dumnezeu în oglindă (93) / lauda unirii cu Dumnezeu din Fecioara (94) / îndemn final (96)

Nicodim Aghioritul, Cuvânt de laudă la Intrările

Doamnei noastre de Dumnezeu Născătoarea 99

dublele haruri ale Fecioarei — ființiale (99) / — energetice (100) / tema sărbătorii — întoarcerea la Dumnezeu (100) / Dumnezeu, Centrul creației, și hora creaturilor (101) / mișcările circulare ale creaturilor (102) / cercurile liturgice (103) / mișcarea circulară — explicație teologică (104) / căderea din cerc în rectiliniu (104) / ruperea cercului creației prin vârful său — Eva (105) / coruperea mișcării rectilinii a creaturilor (106) / chemarea profetică la întoarcere (107) / întoarcerea femeii la Dumnezeu prin intrarea Fecioarei în templu (108) / imitarea mișcării ei de sufletele fecioare (109) / forța de atracție a Fecioarei (110) / transmiterea ei „electrică” (110) / forța iubirii — „Cântarea Cântărilor” (111) / magnetismul iubirii divine (112) / atracția liberă a harului (113) / Porumbița și atragerea porumbițelor (114) / atracția creaturilor de polul Fecioarei (115) / treptele templului și cântările treptelor (116) / templul și părțile lui (118) / Sfânta Sfințelor și tainele ei (118) / îndemn la imitare mistagogică (120) / lauda Fecioarei (121) / ultim îndemn mistagogic (121)

Nicodim Aghioritul, Octoihul Intrării Fecioarei

Maria în templu

Canoane noi pe opt glasuri la Intrările Doamnei

noastre de Dumnezeu Născătoarea 123

Primul canon, glasul 1 123

Al doilea canon, glasul al 2-lea 129

Al treilea canon, glasul al 3-lea 135

LIBRIS | We know books

Al patrulea canon, glasul al 4-lea	142
Al cincilea canon, glasul al 5-lea	148
Al șaselea canon, glasul al 6-lea	154
Al șaptelea canon, glasul al 7-lea	160
Al optulea canon, glasul al 8-lea	167

Nicodim Aghioritul, Lauda Fecioarei Maria	175
---	-----

II

*Mistagogia doxologică medio-bizantină
— nucleul eortologic canonic original
Constantinopol, cca 880*

Cel mai vechi tipic bizantin	195
Imnografia din Mineiul pe noiembrie	201
Vecernia și Utrenia Înainte-serbărilor Intrării Fecioarei Maria în templu, 20 noiembrie	201
Vecernia și Utrenia serbării Intrării Fecioarei Maria în templu, 21 noiembrie	210
Imnografie bizantină inedită	239
I. Condacul complet	239
II. Alte canoane	246
III. Alte stihiri	268

III

*Mistagogia neoisihastă a Maicii Domnului „Rugul
Aprins” — floarea de foc a Ortodoxiei românești
Antim, 1948 — Rarău, 1958 — Aiud, 1962*

Căi spre „Rugul Aprins” — introducere îngemănată (diac. Ioan I. Ică jr și pr. Elia Citterio)	275
Imn Acatist la Rugul Aprins al Născătoarei de Dumnezeu — ieroschimonahul Daniil Sandu Tudor Punct ermeneutic la <i>Imnul Acatist al „Rugului [Aprins]”</i> . Argument	309

Imn Acatist la Rugul Aprins al Născătoarei de Dumnezeu	315
Epilog la Acatistul „Rugului [Aprins]”	353

IV

„Scara” isihastă în versuri a monahului Teofan din „Filocalie” în trei variante, și secretele lor” (diac. Ioan I. Ică jr)	369
---	-----

Un surprinzător diptic mariologic nicodimian — geneza, redescoperirea și semnificațiile unei suite de mistagogii

*constituirea corpusului nicodimian
— geneză și etape*

Prima fază a îndelungatei controversă a „colivelor” purtată cu intensitate crescândă între două partide monahale de la Sfântul Munte¹ și escaladată dramatic se încheia în iunie 1776 cu o sentință drastică pronunțată de Sinodul Patriarhiei Ecumenice din Fanar: excluderea din preoție a principalilor lideri ai așa-numiților „colivari” athoniți. În frunte cu ieromonahul Atanasie din Paros (1721–1813), „colivarii” refuzau ca neortodoxă săvârșirea pomenirilor cu parastas ale celor adormiți în zi de Duminică, incompatibile cu caracterul pascal de zi de Înviere al acesteia. Alungați din Sfântul Munte și refugiați în diverse insule grecești, „colivarii” athoniți vor reuși după doar câțiva ani să obțină de la un alt patriarh ecumenic anularea condamnării și reintegrarea în preoție. Au continuat să justifice prin scrisori și apologii ortodoxia poziției lor în chestiunea parastaselor duminicale (care s-a reluat în 1807, continuând să rămână disputată până în 1821). Dar au înțeles că miza acestui conflict între tradiții și Tradiție în Ortodoxia greacă intrată în secolul XVIII în modernitate era mai adâncă și că polemica era insufi-

¹ Detalii în studiul „O dezbateră crucială despre Tradiția ortodoxă în Imperiul Otoman (1750–1821), în istorie și actualitate” din volumul meu: Sfinții Atanasie din Paros și Nicodim Aghioritul, *Apologii și Mărturisiri de credință. Tradiția ortodoxă și sensurile ei în controversa „colivelor”*, Deisis, Sibiu, 2021, pp. 7–137.

cientă. Așa că au schimbat strategia axându-se pe un vast program de afirmare pozitivă a adevăratei Tradiții ortodoxe printr-un impresionant șir de publicații programatice.

Rolul decisiv în această binevenită mutație l-au jucat doi „colivari” din a doua generație. Este vorba în primul rând de tânărul mitropolit al Corintului, Macarie Notaras (1731–1805)². Hirotonit în 1765, acesta și-a pierdut scaunul în contextul războiului ruso-turc din Marea Egee din anii 1770–1774. Apariția pentru prima dată a flotei ruse în bazinul de est al Mediteranei în primăvara anului 1770 a generat în Peloponez o fulminantă revoltă antiotomană. Nesuștinută însă de forțe terestre, ridicarea grecilor a fost înăbușită de o violentă represiune însoțită de cumplite devastări și pogromuri extinse în alte orașe cu populație greacă (de exemplu, Smyrna). Fostul mitropolit a peregrinat în diverse insule grecești, stabilindu-se din 1776 în insula Chios (unde se va refugia din 1788 și Atanasie din Paros, dedicat dinainte activităților didactice și pedagogice). Aflat în 1774 în insula Ydra, Macarie Notaras a luat contact cu un grup de monahi „colivari” refugiați aici în urma persecuțiilor de la Athos. În Ydra venise și tânărul Nicola Kalivurtzis, viitorul Nicodim Aghioritul.³ (Născut în 1749 în Naxos, acesta fusese nevoit să-și întrerupă studiile la Școala grecească din Smyrna, fugind în 1770 din fața pogromului căruia i-au căzut victimă aici grecii din partea populației otomane iritate de victoriile flotei rusești din arhipelagul grecesc.) În urma întâlnirii în Ydra cu monahii „colivari”, tânărul Nicola s-a hotărât să se facă monah. În 1775, a sosit în Athos (unde, cu excepția unor scurte intervale, a rămas până la mutarea sa la Domnul

² Întreaga documentație în volumul meu: „*Filocalia*” și lumea sa. 1. *Sfântul Macarie al Corintului – inițiatorul „Filocaliei”*, în curs de apariție.

³ Cf. Elia Citterio, *Nicodim Aghioritul. Personalitatea – opera – învățătura ascetică și mistică*, Deisis, Sibiu, 2001 și „*Nicodemo Agiorita*”, în *La théologie byzantine et sa tradition II (XIIIe–XIXe siècles)*, ed. C.G. și V. Conticello, Turnhout, 2002, pp. 905–978.

în 14 iulie 1809). Tuns în monahism la mănăstirea Dionysiu cu numele de Nicodim, a devenit repede cunoscut atât pentru modestia sa, cât și pentru imensa sa erudiție.

În 1777, a venit la Athos și Macarie Notaras cu un mănunchi de cărți în manuscris, conținând scrieri fundamentale pentru tradiția monahală ortodoxă, vitale pentru regenerarea moral-spirituală a poporului grec aservit „turcocrăției” otomane. A încredințat pregătirea și punerea lor la punct pentru tipar foarte tânărului monah Nicodim. Primele rezultate epocale ale acestei fructuoase colaborări rămase anonime le-au constituit cele două monumentale antologii — în același timp enciclopedii și manuale — ale misticii isihaste și ascetismului monahal bizantin reprezentate de faimoasa „Filocalie” și celebrul „Evergetinul” tipărite la Veneția în 1782 și 1783, însoțite de scurta și provocatoarea apologie (care avea să declanșeze un alt val de polemici) a „Împărtășirii continue” din cărticica folositoare de suflet scrisă în comun.

Macarie Notaras a revenit la Athos în 1784 cu alt grupaj de cărți manuscrise cu a căror pregătire pentru tipar l-a încredințat din nou pe Nicodim. Ele au apărut în ultimul deceniu al secolului XVIII: ediția neogreacă a „vieții” și scrierilor sfântului Simeon Noul Teolog (1790); îndrăgita colecție de canoane innografice bizantine pe opt glasuri „Noul Theotokarion” sau „Octoihul Maicii Domnului” (1796); cele două populare cărți de meditații „Războiul nevăzut” (1796) și „Exerciții duhovnicești” (1800), prelucrări ale unor cunoscute lucrări devoționale ale spiritualității italiene post-tridentine; precum și o serie de manuale: de spovedanie („Exomologhitarion”-ul, 1794), de martiriu (în culegerea de texte despre neomartiri „Neon Martyrologhion”, 1799) și de sfințenie (în antologia cu parafraze de vieți uitate ale unor importanți sfinți bizantini „Neon Ekloghion”, 1803). Șirul lor a fost completat de excelentul „manual” de isihasm „despre paza celor cinci simțuri, a imaginației, a minții și a inimii” (1801) redactat de Nicodim însuși în 1782.

În intervalul 1787–1790, Nicodim a realizat formidabila enciclopedie canonică neogreacă intitulată „Pidalion” sau „Cârma spirituală a navei Bisericii”, a cărei tipărire, tergiversată de diverse discuții, a avut loc abia în 1800; discuțiile continuând și după apariția cărții cu un șir de cincisprezece „adausuri” în sens anticolivar introduse din proprie inițiativă de supraveghetorul tipăririi (eruditul ieromonah Teodorit din Ioannina). După 1790, Nicodim Aghioritul și-a consacrat eforturile traducerii și prelucrării în limba greacă populară a unui dublu ciclu de exegeze bizantine: la cărțile biblice și la compozițiile liturgice din cultul ortodox (doar una dintre ele a văzut lumina tiparului înaintea mutării la Domnul a cuviosului Nicodim în iulie 1809, într-o atmosferă de noi polemici, în care a ținut să-și precizeze atitudinea într-o „mărturisire de credință”, publicată și ea postum în 1819). Ciclul biblic e alcătuit din comentarii la Epistolele generale ale Noului Testament (1806), la Epistolele pauline (1819) și la Psalmi (1821). Iar ciclul liturgic e constituit din explicările la odele biblice („Grădina harurilor”, 1819), la antifoanele pe opt glasuri ale utreniei duminicilor („Noua Scară”, 1844) și la canoanele imnografice ale praznicelor lui Hristos și ale Maicii Domnului („Eortodromion” sau „Stadionul sărbătorilor”, 1836), și din enciclopedia hagiografică a „Sinaxarului” (realizată în 1805–1806, și tipărită în trei volume în 1819).

în centrul său — sfântul Grigorie Palama...

Un eșec personal dureros pentru Nicodim și o pierdere inestimabilă pentru teologia ortodoxă a fost un alt proiect esențial la care eruditul monah aghiorit s-a angajat la îndemnul dascălului Atanasie din Paros. Depus din preoție în 1776, acesta din urmă a părăsit Sfântul Munte și s-a retras în Tesalonic, unde a activat până în 1786 ca profesor și director al liceului grecesc de aici (activitate continuată apoi la liceul din Chios). În paralel milita activ pentru afirmarea teoretică și practică a Tradiției orto-

doxe autentice. În primul rând, prin marcarea polemică a granițelor care o delimitau atât în interiorul Bisericii Ortodoxe, cât și față de confesiunile creștine occidentale, față de islam, dar mai ales față de Europa iluministă și revoluționară. În mod semnificativ și programatic, Atanasie din Paros (reabilitat în 1781) și-a început propria activitate editorială prin publicarea unei metafraze neogrecești a „vieții” sfântului Grigorie Palama („Palama acela”, 1784) și a unei „vieți” redactate de el însuși a sfântului Marcu Eugenikos („Antipapa”, 1785). Cu acest prilej l-a îndemnat și încurajat statornic pe Nicodim Aghioritul să realizeze o ediție integrală a scrierilor sfântului Grigorie Palama, găsimu-i și un sponsor în persoana episcopului Leontie al Iliupolisului. Prins în alte proiecte, mai cu seamă în redactarea și pregătirea pentru tipar a „Pidalion”-ului, Nicodim s-a angajat în colectarea și pregătirea pentru tipar a scrierilor palamite abia din 1794, lucrând susținut la definitivarea proiectului timp de aproape trei ani de zile. În 1796, cele trei volume manuscrise ale integralei au fost trimise la Viena, dar, pentru că tipărise clandestin manifestul insurecțional antiotoman al revoluționarului Rigas Velestinlis (arestat în decembrie 1797, acesta a fost predat autorităților otomane care l-au executat împreună cu grupul său la Belgrad în iunie 1798), tipografia greacă din Viena a fost închisă și confiscată și astfel editarea integralei scrierilor palamite a fost zădărnicită. Spre marea supărare a lui Nicodim, cele trei tomuri manuscrise cu note ample n-au mai putut fi regăsite cu toate eforturile depuse de el și de ucenicii săi timp de trei decenii. Singura piesă care a supraviețuit acestui naufragiu editorial a fost remarcabila „prolegomenă” scrisă de Nicodim; copia ei manuscrisă, păstrată de confrății săi, monahii Skurtos, a fost publicată în mai multe rânduri.⁴

⁴ În 1883 și, critic, în 2021 de monahii de la Panaghia Chrysopodaritissa din Nezera, Achaia (Hagiou Nikodēmou tou Hagio-reitou, *Prologos eis ta Syggrammata tou en tois hagiois patros*

Influența de substanță a gândirii teologico-mistice a sfântului Grigorie Palama asupra lui Nicodim Aghioritul s-a putut observa nemijlocit în publicațiile realizate de acesta în anii 1796–1800 care au generat o importantă dezbateră teologică. Aceasta a pornit de la o notă extinsă inserată de Nicodim la capitolul 49 al părții întâi a traducerii neogrecești a cărții de devoțiune a monahului teatin italian Lorenzo Scupoli († 1610) publicate în 1796 cu titlul „Războiul nevăzut”. Nota era o justificare teologică a practicii recomandate aici credincioșilor evlavioși îndemnați ca atunci când se roagă Fecioarei Maria să mediteze întorcându-și mintea pe rând spre Tatăl, spre dulcele Iisus și spre Fecioara Maria însăși, gândindu-se la bucuria covârșitoare pe care i-o dădea lui Dumnezeu din veșnicie în preștiința Sa gândul la Fecioara Maria înainte ca aceasta să fi existat. Cuviosul Nicodim citează aprobator opinia unor teologi potrivit căroră, presupunând ipotetic că toți îngerii și oamenii ar fi căzut și ar fi ajuns demoni, Fecioara Maria singură ar fi compensat întristarea lui Dumnezeu prin bucuria existenței sale deplin autentice și desăvârșite, în care concentrând toate virtuțile și harismele a devenit ea însăși un alt cosmos mai frumos decât întreg cosmosul material și spiritual. Fiindcă prin ea Dumnezeu Creatorul Își poate realiza planul/sfatul Său original cu privire la creație și scopul Său din veci de a Se uni ipostatic cu creatura Sa prin Întrupare. Așa cum grădina e făcută pentru pom, iar pomul pentru rod, așa întreg cosmosul a fost pregândit și prehotărât din veci pentru Fecioara Maria — scopul său

hēmōn Grēgoriou tou Palama. Eisagōgē – kritikon keimenon – metaphrasis – scholia (Kollybadikē Grammateia 4), Ed. Tēnos, Atena, 2021, pp. 142–185; traducerea mea în volumele: E. Citterio, *Nicodim Aghioritul...*, 2001, pp. 377–388, și Sfântul Grigorie Palama, *Fecioara Maria și Petru Athonitul – prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești. Scrieri II*, Deisis, Sibiu, 2005, pp. 151–170.

penultim — și ea pentru Hristos — Scopul ultim — și uniriile desăvârșite dintre Dumnezeu și om realizate în Aceștia și prin Aceștia. Nicodim citează în acest sens pe „marele Grigorie [Palama] al Tesalonicului” trimițând la omiliile acestuia la Botezul și Nașterea lui Hristos. „Nota” mariologică din „Războiul nevăzut” a stârnit întrebări și critici, la care cuviosul Nicodim a replicat cu o extinsă „Apologie a notei” sale publicată în finalul „Manualului cu sfătuiri” isihaste tipărit la Viena în 1801. Nota mariologică s-a extins devenind o profundă discuție (neo)patristică despre motivul Întrupării, ale cărei texte, mize și sensuri le-am prezentat pe larg în alt volum.⁵

un diptic mistagogic mariologic uitat

Dubla devoțiune față de Fecioara Maria și sfântul Grigorie Palama manifestată concret cuviosul Nicodim și-a mărturisit-o explicit în masivul „Sinaxar” neogrecesc redactat în anii 1805–1807, în ultimii ani de viață, și publicat postum în 1819.⁶ În finalul notiței de sinaxar pentru praznicul din 21 noiembrie al Intrării Fecioarei Maria în Templu, Nicodim trimite cititorul la cuvântările despre această sărbătoare din trei populare cărți de predici ale unor vestiți omileți greci din secolele XVI și XVIII: „Comoara” (1568) mitropolitului Damaschin Studitul († 1577), „Didahiile” (1716) mitropolitului Ilie Miniati († 1714)⁷ și „Trâmbița evanghelică” (1754) a ieromonahului Macarie Kalogheras († 1737). În nota a 2-a avertizează pe cititori de existența a șapte cuvinte la sărbătoarea Intrării compuse de cinci faimoși ierarhi bizantini, pe care le inventariază științific citându-le la fiecare primele

⁵ *Apologii și Mărturisiri de credință...*, 2021, pp. 475–523 textele și pp. 165–181 discuție.

⁶ *Synaxaristēs*, t. I, Veneția, 1819, pp. 285–286.

⁷ Acestea două traduse în limba română din secolul XVIII; cf. pe larg masivul și eruditul studiu comparativ al lui Dan Zamfirescu la ediția exemplară: *Cartea românească de învățătură a Sfântului Ierarh Varlaam mitropolitul Moldovei*, vol. I, Ed. Roza Vânturilor, București, 2012–2013, pp. 57–80, 81–151.

cuvinte: două scrise de Gheorghe al Nicomidiei († circa 890)⁸, autor și al „slujbei” sărbătorii din „Mineiul pe noiembrie”; câte unul de sfinții patriarhi ai Constantinopolului distinși prin apărarea venerării sfintelor icoane: Germanos I (715–730) cu pomenire în 12 mai și Tarasios (786–806) cu pomenire în 25 februarie; unul de arhiepiscopul Teofilact al Bulgariei/Ohridei († după 1126), eruditul literat și exeget biblic bizantin⁹; și alte două de sfântul Grigorie Palama, arhiepiscopul Tesalonicului († 13 noiembrie 1359), cu trimitere la Omiliile 52 și 53¹⁰.

⁸ Pomenit în Sinaxare în 29 decembrie:

„Cuviosul Gheorghe, episcopul Nicomidiei, poetul unor cântări, canoane și tropare, în pace s-a săvârșit”; notița la care cuviosul Nicodim adaugă nota (2):

„Acesta a fost contemporan cu înțeleptul Fotios, patriarhul Constantinopolului [857–869, 877–888; † 6 februarie 893], căruia îi scrie scrisori. A compus și slujba Intrării Născătoarei de Dumnezeu [în Templu] și a alcătuit două encomii la această sărbătoare. De asemenea a compus și canonul înainte-prăznuirii Bunei Vestiri. Are și alte canoane la Născătoarea de Dumnezeu. Acesta a scris și câteva cuvinte panegirice la praznice, de exemplu la Intrare, la Zămislirea sfintei Ana, care se păstrează în cărțile manuscrise cu panegirice ale Muntelui [Athos]” (*Synaxaristēs*, t. I, 1819, p. 429).

⁹ PG 123–126. Teofilact a fost introdus ulterior în Sinaxare cu pomenire în 31 decembrie.

¹⁰ Editate princeps de Sophoklis Oikonomou: *Grēgoriu tou Palama Homiliai XXII*, Atena, 1861, pp. 120–130 și 131–149 și critic de profesorul Vasilios Psevtonkas: *Grēgoriu tou Palama Syggrammata VI*, Tesalonic, 2015, pp. 543–550 și 551–585.

Traducerea mea cu comentarii: Sfântul Grigorie Palama, *Fecioara Maria și Petru Athonitul — prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești. Scrieri II*, Deisis, Sibiu, 2005, pp. 173–216 (Omilia-tratat 53) și pp. 55–66 comentarii; și diac. Ioan I. Ică jr, *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei*, Deisis, Sibiu, 2008, pp. 379–388 (Om. 52) și 325–368 (Om. 53) și pp. 184–199 comentarii.

Prima (nr. 52) este o omilie rostită de sfântul Grigorie ca arhiepiscop credincioșilor din Tesalonic în intervalul 1350–1354; cealaltă (nr. 53) reprezintă un amplu discurs-tratat de mariologie

După semnalarea acestor șapte omilii bizantine, cuviosul Nicodim adaugă:

Pe toate le-a tradus [*metephrasen*] în limba simplă [în greaca populară a vremii] neputința mea, care a trudit și un encomiu propriu la această sărbătoare și a compus canoane pe cele opt glasuri; toate se găsesc la Sfânta Mănăstire Împărătească Chilandari. Și cine vrea să le caute.

Altfel spus, în nota sa la „Sinaxar”, penultima sa lucrare, Nicodim Aghioritul își informează cititorii că în biblioteca mănăstirii athonite Chilandari, rectitorită în 1198 ca mănăstire sârbească de sfinții Ștefan (+ 1199) și Sava Nemanja (+ 1236) și a cărei biserică mare (*katholikon*) are hramul Intrarea în templu a Macii Domnului, a depus un dosar omiletico-îmnografic cu texte închinat acestui praznic împărătesc alcătuit din traducerea neogreacă a șapte encomii și omilii bizantine, cărora le-a adăugat un encomiu propriu, precum și opt canoane îmnografice pe cele opt glasuri compuse tot de el.

... uitare și redescoperire

Cuviosul Nicodim Aghioritul era cunoscut de monahii athoniți contemporani și ca un prolific îmnograf, deși această dimensiune considerabilă a operei sale a rămas puțin cunoscută și în mare parte continuă să rămână inedită până astăzi.¹¹ În „Sinaxarul” său indică în note și

mistică isihastă scris ca monah la Athos (cea de-a doua sa scriere) și prezentat unui auditoriu monahal de la marea Lavră probabil în 21 noiembrie 1334 (reluat și amplificat apologetic la Constantinopol în 1341, ca replică la polemica antiisihastă a lui Varlaam din Calabria).

¹¹ O listă a compozițiilor îmnografice nicodimiene, la pr. prof. Konstantinos Karaisaridis, „Sfântul Nicodim Aghioritul și activitatea sa în domeniul liturgic” (teză de doctorat în teologie), *Studii teologice* 39 (1987), nr. 1, pp. 6–66 și nr. 2, pp. 6–80; ed. a II-a revăzută și adăugită: *Viața și opera Sfântului Nicodim Aghioritul*, Ed. Anastasia, București, 2000, pp. 155–161.

slujbele întregi sau canoanele noi pe care le-a compus în cinstea foarte multor sfinți, noi și vechi. În timpul vieții au văzut însă lumina tiparului doar câteva, mai ales slujba tuturor noilor martiri de după căderea Constantinopolului (apărută în „Noul martirologhion”, 1799, reed. 1897). După mutarea sa la Domnul, au fost publicate slujbele noilor martiri Constantin din Ydra (1814) și Cosma Eto-lianul (1814), cele ale sfinților Marcu al Efesului (1834) și Simeon Noul Teologhisitor (1877), marea slujbă cu encomiu a tuturor părinților de la Sfântul Munte Athos (1847), și alte câteva zeci pe măsură ce copii ale lor se descopereau în diverse chilii athonite.

Depistarea lor a fost facilitată de publicarea în 1895–1900 a catalogului manuscriselor athonite realizat de Spyros Lambros și a celor realizate ulterior de episcopul Sofronios Evstratidis inventariind fondul bibliotecilor de la Vatopedi (1924) și Marea Lavră (1925). În codicele athonit *Panteleimonos 628* (Lambros 6135), 36 de file, scris de mâna lui Nicodim Aghioritul însuși, apăsarea Cuvântul la Intrarea în Templu al sfântului Grigorie Palama transpus în greaca populară de Nicodim monahul. În codicele 1027 de la Vatopedi (62 pagini), copiat în secolul XIX, apăreau „Canoane pe cele opt glasuri la Intrarea Născătoare de Dumnezeu cântate în toată sâmbăta”. Iar în codicele 991 (Θ 129), 111 f., de la Marea Lavră, „Cuvântarea la Buna Vestire” a sfântului Grigorie al Nyssei (f. 1^r) și „Cuvântul la Intrarea în Templu” al lui Teofilact al Ohridei (f. 11^r) apar urmate de „Cuvântul la Intrare al sfântului Grigorie Palama transpus în greaca populară de Nicodim Monahul” (ff. 21^r–79^v), un „Cuvânt de laudă [*logos egkō-*

Cel mai complet și tehnic inventar este cel realizat de Panayotis G. Nikolopoulos, „Bibliographikē epistasia tōn ekdoseōn Nikodēmou tou Hagioreitou”, în *Epetēris Hetaireias Kykladikōn Meletōn*, t. XVI (1996–2000): *Praktika Symposiou Nikodēmou Hagioreitou tou Naxiou pneumatikē martyria, 8–11 Iouliou 1993*, Atena, 2000, pp. 361–640 (pp. 363–640, 42 de compoziții publicate și în jur de 70 încă inedite).